

การพัฒนาการมีส่วนร่วมและการสร้างความเข้มแข็งองค์กรผู้ใช้น้ำในการบริหารจัดการชลประทาน โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาแม่แฝก-แม้งัด อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่

PARTICIPATORY DEVELOPMENT AND WATER USERS ORGANIZATION EMPOWERMENT IN IRRIGATION MANAGEMENT OF MAE FAEK - MAE NGAT OPERATION AND MAINTENANCE PROJECT, SANSAI DISTRICT, CHIANG MAI

สรวิษฐ์ ทิพรตนเดช พลล คักคัคทศน์

โทร.089-8511482 E-mailsorawitch_9@hotmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ได้ศึกษาการพัฒนาการมีส่วนร่วมและการสร้างความเข้มแข็งองค์กรผู้ใช้น้ำในการบริหารจัดการชลประทานของฝ่ายส่งน้ำและบำรุงรักษาที่ 2 โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาแม่แฝก-แม้งัด อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) การมีส่วนร่วมและปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาการมีส่วนร่วมและการสร้างความเข้มแข็ง 2) การพัฒนาการมีส่วนร่วมและการสร้างความเข้มแข็ง โดยใช้กระบวนการสร้างความเข้มแข็ง 3) เสนอรูปแบบของการพัฒนาการมีส่วนร่วมและการสร้างความเข้มแข็ง และ 4) ปัญหาอุปสรรค และแนวทางแก้ไขการพัฒนาการมีส่วนร่วมและการสร้างความเข้มแข็ง กลุ่มตัวอย่างองค์กรผู้ใช้น้ำจำนวน 309 คน ใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างของเจ้าหน้าที่ชลประทาน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานราชการ และนักวิชาการ เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ แบบสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่มย่อย (focus group discussion) วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participation Action Research: PAR) เทคนิค A-I-C (Appreciation Influence Control) การวิเคราะห์ข้อมูลใช้สถิติเชิงพรรณนา การวิเคราะห์การถดถอยพหุแบบเชิงชั้น และการจัดหมวดหมู่เนื้อหา ผลการศึกษาการพัฒนาการมีส่วนร่วมและการสร้างความเข้มแข็ง พบว่า องค์กรผู้ใช้น้ำมีส่วนร่วมอยู่ในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ย 2.72) ผลการวิเคราะห์ พบว่า ประสพการณ์ด้านชลประทาน การได้รับการสร้างความเข้มแข็ง การสัมมนา และการติดต่อเจ้าหน้าที่ชลประทาน ปัญหาความต้องการของกลุ่มเป้าหมายทั้ง 3 ระดับ ได้แก่ 1) องค์กรผู้ใช้น้ำ 2) กลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน และ 3) เจ้าหน้าที่ชลประทาน นำมาสู่การสร้างความเข้มแข็งและการแลกเปลี่ยน และการวางแผนพัฒนาแบบมีส่วนร่วม ทั้งนี้โครงการปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม 1) โครงการขุดลอกคลองส่งน้ำ 2) โครงการซ่อมแซมอาคารชลประทาน และ 3) โครงการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ การฟื้นฟูและการสร้างความเข้มแข็ง รูปแบบการพัฒนาการมีส่วนร่วมและการสร้างความเข้มแข็ง เป็นแบบวงกลมหมุนตามเข็มนาฬิกา มี 3 ขั้นตอน 1) ก่อนการส่งน้ำมี 4 กิจกรรม 2) ระหว่างการส่งน้ำมี 4 กิจกรรม และ 3) สิ้นสุดการส่งน้ำมี 4 กิจกรรม เพื่อใช้กับการพัฒนาการมีส่วนร่วมและการสร้างความเข้มแข็งต่อไป ผลการศึกษาปัญหา อุปสรรค และแนวทางแก้ไขการพัฒนาการมีส่วนร่วมและการสร้างความเข้มแข็ง พบว่าองค์กรผู้ใช้น้ำมีปัญหาในเรื่องการขาดความรู้ ความเข้าใจ และต้องการได้รับการสร้างความเข้มแข็ง

คำสำคัญ: การพัฒนา การมีส่วนร่วม การบริหารจัดการชลประทาน การสร้างความเข้มแข็งองค์กรผู้ใช้น้ำชลประทาน

Abstract

This participatory action research was conducted to investigate the following: 1) participation and factors effecting the participation and water users organization empowerment in irrigation management; 2) participatory development and water user organization empowerment in irrigation management by water users organization empowerment process; 3) the model of the participatory development and water user organization empowerment in irrigation management; and 4) problems encountered and a guideline for solving the problems of the participatory development and water user organization empowerment in irrigation management. A set of interview schedules and focus group discussion were used for data collection. Populations in this study were 1,360 people using water of Mae Faek-Mae Ngat Operation and Maintenance project. The sample group consisted of 309 people obtained by simple random sampling. The Appreciation Influence Control technique (A-I-C) was also employed in this study. Hierarchical regression analysis, descriptive statistics and content sorting were used for data analyses. Findings showed that the informants had a moderate level of the participation in irrigation management. ($\bar{X}=2.72$). There was a statistically significant relationship between the irrigation management and irrigation experience, empowerment, seminar, and irrigation personnel contact. The participation and empowerment development of the water users was the result of needs analysis of the 3 target groups: 1) water users organization; 2) irrigation water use management group; and 3) Royal Irrigation Department personnel. The following projects were the result of participatory action project: 1) canal dredging; 2) renovation of irrigation structure; and 3) establishment of the learning center, including rehabilitation and potential strengthening of the irrigation water users organization. The model of participatory empowerment development for the irrigation management of irrigation water users organization was an integrated cyclic model. This model consisted of 3 steps: 1) 4 activities of pre water supply management system; 2) 4 activities of the participation in the management system

during water supply operation; and 3) 4 activities of the participation in the management system. For problems encountered, it was found that the irrigation water users organization lacked of knowledge and understanding in the process of irrigation management, and needed help for the empowerment of the irrigation management. This was because most of them spent their working hours on farming.

Keywords: development participatory irrigation management water users organization empowerment

1. บทนำ

ทรัพยากรน้ำนับว่าเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของสิ่งมีชีวิตทั้งหลายและเป็นปัจจัยพื้นฐานต่อการพัฒนาประเทศทั้งภาคการเกษตร ภาคอุตสาหกรรม ตลอดจนภาคการท่องเที่ยว สถานการณ์น้ำในปัจจุบันมีปัญหาคើขึ้น เช่น ปัญหาน้ำท่วม ปัญหาน้ำแล้ง และปัญหาน้ำเสีย ทางด้านอุปสงค์การใช้น้ำมีแนวโน้มสูงขึ้นอย่างรวดเร็วตามสัดส่วนของจำนวนประชากร ทำให้เกิดปัญหาการขาดแคลนน้ำขึ้น แนวทางการแก้ปัญหาการบริหารจัดการน้ำจำเป็นต้องให้องค์กรผู้ใช้น้ำชลประทานเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการน้ำให้เกิดประโยชน์สูงสุด นอกจากนี้แนวโน้มการบริหารจัดการน้ำในอนาคตคือ การลดบทบาทของภาครัฐ และการเพิ่มการมีส่วนร่วมของการบริหารจัดการน้ำโดยภาคเอกชน รวมถึงการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการตัดสินใจเกี่ยวกับวิธีการบริหารจัดการน้ำต่างๆ ที่จะเกิดขึ้น เพื่อลดปัญหาความขัดแย้งต่างๆ ที่จะตามมา (ทวิวงศ์ ศรีบุรี และเลขาธิการมูลนิธิสืบ นาคะเสถียร, 2546) และน้ำจึงเป็นทรัพยากรธรรมชาติของคนไทยที่ต้องมีการบริหารจัดการทั้งปริมาณและคุณภาพอย่างเป็นรูปธรรมทั้งในระยะสั้นและระยะยาว โดยทั้งหน่วยงานของภาครัฐ ภาคเอกชน ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย และชุมชนในลุ่มน้ำ ควรต้องร่วมกันทบทวนและปรับปรุงกระบวนการบริหารจัดการน้ำ บางส่วนให้มีความเหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบันด้วยแนวคิดนโยบายที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งความเป็นจริง และสามารถปฏิบัติได้ โดยอาศัยข้อมูล ความรอบรู้ และสติปัญญาของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายที่เข้าใจในรากเหง้าแห่งปัญหา ซึ่งการบริหารจัดการน้ำในปัจจุบันควรมีกลไกสำคัญได้แก่ การมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายในการทำงานแบบร่วมกัน คิดค้นหารูปแบบและวิธีดำเนินการแก้ปัญหาต่าง ๆ แบบบูรณาการในทุกมิติเสมอ จึงจะบังเกิดผลสัมฤทธิ์อย่างยั่งยืนโดยไม่เกิดความขัดแย้งในสังคม (ปราโมทย์ ไหมกัณ, 2550) ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูล ซึ่งไม่เพียงแต่จะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาเฉพาะพื้นที่เท่านั้น แต่จะเป็นการนำรูปแบบไปใช้เป็นแนวทางปรับปรุงและพัฒนาโครงการชลประทานให้เป็นประโยชน์ด้านการชลประทานต่อไป

2. อุปกรณ์และวิธีการวิจัย

วิธีและขั้นตอนการวิจัย ขั้นที่ 1) ศึกษาการมีส่วนร่วมและปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาการมีส่วนร่วมและการสร้างความเข้มแข็งองค์กรผู้ใช้น้ำ การศึกษาเชิงปริมาณ ซึ่งประกอบไปด้วยตัวแปรการมีส่วนร่วมขององค์กรผู้ใช้น้ำ และเจ้าหน้าที่ชลประทานในการบริหารจัดการชลประทาน ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน การมีส่วนร่วมในการรับประโยชน์ และการมีส่วนร่วมในการประเมินผล เก็บข้อมูลโดยใช้แบบสัมภาษณ์กับกลุ่มตัวอย่างที่สุ่มตัวอย่างจำนวน 309 ราย และการวิเคราะห์การถดถอยพหุแบบ

เชิงชั้น (Hierarchical Multiple Regression Analysis) ขั้นที่ 2) เพื่อการพัฒนาการมีส่วนร่วมและการสร้างความเข้มแข็งองค์กรผู้ใช้น้ำ โดยการใช้กระบวนการสร้างความเข้มแข็ง และศึกษาด้วยวิธีเชิงคุณภาพโดยใช้ 1) การสนทนากลุ่มย่อย (focus group discussion) 2) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participation Action Research: PAR) และ 3) การระดมความคิดสร้างสรรค์แล้วตัดสินใจตามกระบวนการ A-I-C. (Appreciation Influence Control) ให้องค์กรผู้ใช้น้ำ ให้ความสำคัญในการบริหารจัดการชลประทาน และเกิดกระบวนการพัฒนาการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการชลประทาน โดยนำเสนอความคิดเห็นร่วมกันต่อกลุ่มใหญ่ ในประเด็นสภาพปัญหาในการบริหารจัดการชลประทานแล้วพิจารณาตัดสินใจร่วมกันเพื่อกำหนดทิศทางในการแก้ไขปัญหาลงและร่วมกันทำการวางแผนดำเนินการต่อไป ขั้นที่ 3) การเปรียบเทียบการมีส่วนร่วมก่อนและหลังการพัฒนาการมีส่วนร่วมและการสร้างความเข้มแข็งขององค์กรผู้ใช้น้ำในการบริหารจัดการชลประทานว่าการมีส่วนร่วมก่อนและหลังการใช้กระบวนการสร้างความเข้มแข็งขององค์กรผู้ใช้น้ำจะมีความแตกต่างกันมากน้อยเพียงใด โดยใช้การทดสอบ t-test ขั้นที่ 4) เพื่อเสนอรูปแบบของการพัฒนาการมีส่วนร่วมและการสร้างความเข้มแข็งองค์กรผู้ใช้น้ำในการบริหารจัดการชลประทาน โดยให้องค์กรผู้ใช้น้ำร่วมกันแสดงทัศนะ ร่วมกันคิดหารูปแบบการบริหารจัดการชลประทานอย่างบูรณาการและมีส่วนร่วม และขั้นที่ 5) ศึกษาปัญหาและอุปสรรค และแนวทางแก้ไขในการพัฒนาการมีส่วนร่วมและการสร้างความเข้มแข็งองค์กรผู้ใช้น้ำในการบริหารจัดการชลประทาน จะได้ทราบถึงปัญหา อุปสรรคในการบริหารจัดการชลประทาน รวมทั้งแนวทางแก้ไขปัญหในการบริหารจัดการชลประทาน เพื่อนำไปปรับปรุงนโยบาย วิธีการในการบริหารจัดการชลประทานต่อไป

สถานที่ดำเนินการ พื้นที่ของฝ่ายส่งน้ำและบำรุงรักษาที่ 2 โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาแม่แฝก-แม่จัด เขตท้องที่ ต.หนองหาร ต.ป่าไผ่ ต.เมืองเส้น ต.สันทรายหลวง และ ต.หนองจ่อม อ.สันทราย จ. เชียงใหม่

ประชากรกลุ่มที่ 1 คือองค์กรผู้ใช้น้ำ มีจำนวนทั้งสิ้น 1,360 คน

ประชากรกลุ่มที่ 2 คือ เจ้าหน้าที่ชลประทาน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานราชการ และนักวิชาการ กลุ่มตัวอย่างคือองค์กรผู้ใช้น้ำ คำนวณหาขนาดของกลุ่มตัวอย่างโดยใช้สูตรของยามาเน่ (Yamane, 1967 อ้างใน สุชาติ, 2546: 141) องค์กรผู้ใช้น้ำจำนวน 309 คนโดยมีแกนนำขององค์กรผู้ใช้น้ำมีจำนวน 21 คนอยู่ในกลุ่มของตัวอย่างจำนวน 309 คน ส่วนกลุ่มตัวอย่างที่เจาะจงประกอบด้วย องค์กรผู้ใช้น้ำจำนวน 21 คน เจ้าหน้าที่ชลประทานจำนวน 12 คน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจำนวน 6 คน และนักวิชาการที่เกี่ยวข้องจำนวน 5 คนรวมทั้งหมด 44 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลได้แก่ แบบสัมภาษณ์ 1) ข้อมูลพื้นฐานส่วนบุคคล เศรษฐกิจสังคมและปัจจัยเสริมด้านชลประทาน 2) ข้อมูลเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมแบ่งเป็น 4 ด้าน 2.1 การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ 2.2 การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ 2.3 การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ และ 2.4 การมีส่วนร่วมในการประเมินผล การมีส่วนร่วมมากที่สุด เท่ากับ 5 คะแนน การมีส่วนร่วมมาก เท่ากับ 4 คะแนน การมีส่วนร่วมปานกลางเท่ากับ 3 คะแนน การมีส่วนร่วมน้อยเท่ากับ 2 คะแนน และการมีส่วนร่วมน้อยที่สุดเท่ากับ 1 คะแนน

การสนทนากลุ่มย่อย (focus group discussion) การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกันกับองค์กรผู้ใช้น้ำทั้งในทุกระดับชั้นตอนการวิจัย เพื่อให้องค์กรผู้ใช้น้ำและผู้เกี่ยวข้องมีการพัฒนาความรู้ ทักษะ และประสบการณ์ในการบริหารจัดการชลประทานอย่างบูรณาการ และการวางแผนการพัฒนาการมีส่วนร่วมและการสร้างความเข้มแข็งองค์กรผู้ใช้น้ำในการบริหารจัดการชลประทานมีประสิทธิภาพมากขึ้น

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participation Action Research: PAR) 1) ขั้นตอนการตระหนักและศึกษาปัญหา 2) ขั้นตอนการวางแผนแก้ปัญหา 3) ขั้นตอนการดำเนินการแก้ปัญหา และ 4) ขั้นตอนการประเมินและสรุปผล

กระบวนการพัฒนาการมีส่วนร่วมตามเทคนิค A-I-C (Appreciation Influence Control) มาเป็นแม่แบบในการทดลองปฏิบัติงานตามเทคนิค A-I-C ดังนี้ A: Appreciation เป็นการทำให้ทุกคนให้การยอมรับผู้อื่นขึ้นชมผู้อื่นโดยไม่แสดงการต่อต้านหรือวิพากษ์วิจารณ์ การทำเช่นนี้ทำให้เกิดพลังร่วมขององค์กรผู้ใช้น้ำ I: Influence เป็นการเปิดโอกาสให้ทุกคนแสดงความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ของตนในการกำหนดกลวิธีเพื่อให้บรรลุอุดมการณ์ร่วม การเปิดโอกาสให้บุคคลกำหนดวิธี เพื่อบรรลุอุดมการณ์ร่วมนี้ ต้องให้ทุกคนร่วมปฏิสัมพันธ์กันในกลุ่ม C: Control เป็นการนำกลวิธีมาสร้างเป็นแผนปฏิบัติการ โดยกำหนดหลักการและเหตุผลเป้าหมาย ขั้นตอนการดำเนินการ การจัดการบุคลากร เพื่อให้บรรลุอุดมการณ์ร่วมการวางแผนแก้ปัญหา 3) ขั้นตอนการดำเนินการแก้ปัญหา และ 4) ขั้นตอนการประเมินและสรุปผลรวม

การจดบันทึก การบันทึกภาพและการบันทึกเสียง โดยการใช้อุปกรณ์เครื่องเขียน เครื่องบันทึกภาพ และเครื่องบันทึกเสียง เพื่อจดและบันทึกเนื้อหาของบรรยายภาค และการทำกิจกรรมต่างๆ

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล 1) การเก็บรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ การรวบรวมข้อมูลจากเอกสารรายงานและสิ่งพิมพ์ที่เกี่ยวข้องกับงานการศึกษาวิจัย ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าข้อมูลและเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการชลประทาน และ 2) การเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิ 2.1 การใช้แบบสัมภาษณ์ คือข้อมูลที่ได้จากการใช้แบบสัมภาษณ์ที่ผู้วิจัยได้จัดทำขึ้นเพื่อนำไปสัมภาษณ์องค์กรผู้ใช้น้ำชลประทาน เพื่อหาข้อมูล ปัจจัย การพัฒนา การสร้างความเข้มแข็ง รูปแบบ ปัญหา อุปสรรค และแนวทางแก้ไขการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการชลประทาน

การทดสอบเครื่องมือ 1)การทดสอบความตรง(validity) นำแบบสัมภาษณ์ที่ได้จัดทำขึ้นจากแนวทางการตรวจเอกสารให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย ได้นำเสนอประธานและคณะกรรมการที่ปรึกษา เพื่อนำไปทำการทดสอบความเที่ยงตรงของเนื้อหา การตรวจสอบ วิเคราะห์ การปรับปรุงแก้ไขให้ถูกต้องและครอบคลุมเนื้อหาที่ทำการวิจัย ที่นำไปวัดให้ถูกต้องตามวัตถุประสงค์ 2) การทดสอบความเที่ยง(reliability) โดยนำแบบสัมภาษณ์ที่สร้างขึ้นไปทดสอบสัมภาษณ์กับองค์กรผู้ใช้น้ำ จำนวน 20 ราย (1 ราย หมายถึง 1 คน) แล้วนำมาปรับปรุงแก้ไขก่อนนำไปใช้จริงต่อไป โดยนำผลมาทดสอบความเชื่อมั่นโดยใช้วิธีการวัดความสอดคล้องภายใน โดยใช้ข้อคำถามที่มีค่าความเชื่อมั่นตั้งแต่ 0.70 และภาพรวมของแบบสอบถามทั้งหมดที่มีค่าตั้งแต่ 0.70 ขึ้นไป ถือว่าเชื่อถือได้ค่อนข้างสูง (สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์, 2546: 261) ผู้วิจัยได้ทดสอบความเชื่อมั่น (reliability) ของแบบสัมภาษณ์ จำนวน 20 ชุด ข้อมูลเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการชลประทาน โดยแบ่งออกเป็น 4 ด้าน

ดังนี้ 1) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจมีค่าเท่ากับ 0.76 2) การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานมีค่าเท่ากับ 0.73 3) การมีส่วนร่วมในรับผลประโยชน์มีค่าเท่ากับ 0.75 และ 4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผลมีค่าเท่ากับ 0.72 การมีส่วนร่วมทั้ง 4 ด้านมีค่าเท่ากับ 0.74 โดยมีค่าสัมประสิทธิ์แอลฟามากกว่า 0.70 จึงสามารถนำแบบสัมภาษณ์ไปใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลต่อไปได้

การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้สถิติในการวิเคราะห์ 1) ข้อมูลเชิงปริมาณ ค่าความถี่ (frequency) และค่าร้อยละ (percentage) เพื่อแจกแจงความถี่ข้อมูลเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไป ที่ได้จากการรวบรวมจากแบบสัมภาษณ์ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อพรรณาลักษณะเชิงปริมาณของข้อมูล วิเคราะห์การมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการชลประทาน ที่ได้เก็บรวบรวมข้อมูลจากองค์กรผู้ใช้น้ำชลประทาน โดยใช้สถิติพรรณนา ซึ่งได้แก่ ค่าเฉลี่ย (mean) ค่าร้อยละ (percentage) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (standard deviation) เพื่ออธิบายเชิงพรรณนา การมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการชลประทาน ใช้เทคนิคการวิเคราะห์การถดถอยแบบเชิงชั้น (hierarchical regression analysis) เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการชลประทาน ใช้การทดสอบ t-test เพื่อเปรียบเทียบผลต่างค่าเฉลี่ยของการมีส่วนร่วมก่อนและหลังการสร้าง ความเข้มแข็งกำหนดขนาดของชั้นจากระดับการมีส่วนร่วมที่มีค่าวัด 5 หมายถึงมีส่วนร่วมมากที่สุด 4 หมายถึงมีส่วนร่วมมาก 3 หมายถึง มีส่วนร่วมปานกลาง 2 หมายถึงมีส่วนร่วมน้อย 1 หมายถึง มีส่วนร่วมน้อยที่สุด 2) ข้อมูลเชิงคุณภาพ ด้วยการจัดหมวดหมู่เนื้อหาการพัฒนา การมีส่วนร่วม 4 ด้าน 1) ในการตัดสินใจ 2) ในการดำเนินงาน 3) ในการรับประโยชน์ และ 4) ในการประเมินผล

3. ผลการวิจัย

ผลการวิจัยการพัฒนาการมีส่วนร่วมและการสร้างความเข้มแข็งองค์กรผู้ใช้น้ำในการบริหารจัดการชลประทาน เป็นปัจจัยลักษณะส่วนบุคคล เศรษฐกิจ สังคม พบว่าองค์กรผู้ใช้น้ำส่วนใหญ่ เป็นเพศชาย ร้อยละ 78.00 และอายุเฉลี่ย 52.39 ปี มีสถานภาพสมรส / อยู่ด้วยกัน ร้อยละ 81.23 จบการศึกษาระดับประถมศึกษา (ป.1-ป.6) ร้อยละ 82.20 จำนวนสมาชิกในครอบครัวเฉลี่ย 3.35 คน มีอาชีพ ร้อยละ 85.44มีการถือครองที่ดินเป็นของตนเองเฉลี่ย 2.10 ไร่ การถือครองที่ดินโดยการเช่าเฉลี่ย 4.48 ไร่ มีจำนวนพื้นที่ถือครองทางการเกษตรทั้งหมดเฉลี่ย 6.62 ไร่ จำนวนพื้นที่ทำการเกษตรเฉลี่ย 6.51 ไร่ ส่วนใหญ่ตั้งอยู่บริเวณกลางคลองชลประทาน ร้อยละ 55.30 ทำการเกษตรโดยการปลูกข้าวเป็นหลัก ร้อยละ 96.40 โดยมีรายได้จากการเกษตรเฉลี่ย 49,081.22 บาทต่อปี มีรายได้จากการขายผลผลิตทางการเกษตร รายได้นอกภาคการเกษตรเฉลี่ย 8,100.32 บาทต่อปี มีรายได้จากอาชีพรับจ้าง ส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในชุมชน 36-70 ปี เฉลี่ย 15.21 ปี ไม่เป็นสมาชิกกลุ่มทางสังคมเลย ร้อยละ 76.70 ได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำ 1-20 ปี ร้อยละ 86.08 เป็นสมาชิกองค์กรผู้ใช้น้ำชลประทานมากที่สุด คือ 61 ปี โดยเฉลี่ยเข้าร่วมเป็นสมาชิกองค์กรผู้ใช้น้ำเฉลี่ย 15.21 ปี มีตำแหน่งในกลุ่มเป็นสมาชิกทั่วไป ร้อยละ 95.14 ไม่มีปัญหาความขัดแย้งในเรื่องการใช้น้ำ ร้อยละ 73.80 การได้รับข้อมูลข่าวสารจากแหล่งข่าวทั้งหมดเฉลี่ย 35 ครั้งต่อปี และมากที่สุดคือ 69 ครั้งต่อปี โดยร้อยละ 92.30 จากกลุ่มองค์กรผู้ใช้น้ำชลประทาน มากที่สุด 26 ครั้งต่อปี มีประสบการณ์ทางด้านงานการใช้น้ำเฉลี่ย 20.77 ปี และมากที่สุดคือ 50 ปี ร้อยละ 69.90 ไม่ได้เข้าร่วมการฝึกอบรมในรอบปีที่ผ่านมา และร้อยละ 30.10 ได้เข้าร่วมการ

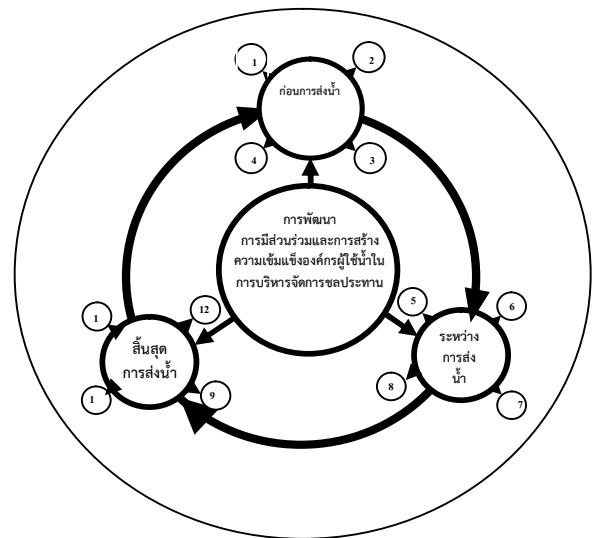
ฝึกอบรม และร้อยละ 49.80 ไปติดต่อกับเจ้าหน้าที่ และร้อยละ 50.20 ไม่เคยไปติดต่อกับเจ้าหน้าที่ในรอบปีที่ผ่านมา

ผลการศึกษาการมีส่วนร่วมขององค์กรผู้ใช้น้ำพบว่า การมีส่วนร่วมและการสร้างความเข้มแข็งขององค์กรผู้ใช้น้ำในการบริหารจัดการชลประทานโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ย 2.72)) ค่าเฉลี่ยการมีส่วนร่วม 4 ด้าน 1) ในการตัดสินใจ (ค่าเฉลี่ย 2.67) 2) ในการดำเนินงาน (ค่าเฉลี่ย 2.77) 3) ในการรับประโยชน์ (ค่าเฉลี่ย 2.72) และ 4) ในการประเมินผล (ค่าเฉลี่ย 2.73) และผลการวิเคราะห์การถดถอยพหุแบบเชิงชั้น พบ ตัวแปร ประสบการณ์ในด้านชลประทาน การได้รับการสร้างความเข้มแข็งขององค์กรผู้ใช้น้ำและการสัมมนา การติดต่อกับเจ้าหน้าที่ชลประทาน มีความสัมพันธ์อย่างนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 กับการมีส่วนร่วมและการสร้างความเข้มแข็งขององค์กรผู้ใช้น้ำ

ผลการศึกษาการมีส่วนร่วมของเจ้าหน้าที่ชลประทานพบว่า เจ้าหน้าที่ชลประทานมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการชลประทานโดยรวมในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ย 3.00) ค่าเฉลี่ยการมีส่วนร่วม 4 ด้าน มีดังนี้ 1) ในการตัดสินใจ (ค่าเฉลี่ย 2.97) 2) ในการดำเนินงาน (ค่าเฉลี่ย 3.36) 3) ในการรับประโยชน์ (ค่าเฉลี่ย 2.90) และ 4) ในการประเมินผล (ค่าเฉลี่ย 2.76)

ผลการศึกษาการพัฒนาการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการชลประทาน จากผลการวิเคราะห์ปัญหาความต้องการของกลุ่มเป้าหมายทั้ง3ระดับได้แก่ 1) องค์กรผู้ใช้น้ำชลประทาน 2) กลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน และ3) เจ้าหน้าที่ชลประทาน ซึ่งนำมาสู่การสร้างความเข้มแข็งและการแลกเปลี่ยนแนวทางการบริหารจัดการชลประทานเชิงบูรณาการ และการวางแผนพัฒนาระบบการบริหารจัดการชลประทาน ทั้งนี้มีโครงการปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมดังนี้ 1) โครงการขุดลอกคลองส่งน้ำ 2) โครงการซ่อมแซมอาคารชลประทาน และ 3) โครงการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ การฟื้นฟูและการสร้างความเข้มแข็งศักยภาพขององค์กรผู้ใช้น้ำ

รูปแบบหรือ Model ของการพัฒนาการมีส่วนร่วมและการสร้างความเข้มแข็งขององค์กรผู้ใช้น้ำในการบริหารจัดการชลประทาน ได้รูปแบบโดยการมีส่วนร่วมของ 1) องค์กรผู้ใช้น้ำชลประทาน 2) เจ้าหน้าที่ชลประทาน 3) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น 4) หน่วยงานราชการ และ5) นักวิชาการ สรุปได้รูปแบบเป็นวงกลม ระบบการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการชลประทานแบบเชิงบูรณาการ ระบบการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานมี 3 ขั้นตอน 1) ก่อนการส่งน้ำมี 4 กิจกรรม 2) ระหว่างการส่งน้ำมี 4 กิจกรรม และ 3) สิ้นสุดการส่งน้ำมี 4 กิจกรรม แต่ละกิจกรรมดังนี้

รูปแบบของการพัฒนาการมีส่วนร่วมและการสร้างความเข้มแข็งขององค์กรผู้ใช้น้ำในการบริหารจัดการชลประทาน

ระบบการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการชลประทานก่อนการส่งน้ำตามฤดูกาลก่อนการทำการเกษตร

1) การสำรวจข้อมูลพื้นที่และการใช้น้ำในพื้นที่ทำการเกษตรขององค์กรผู้ใช้น้ำ โดยองค์กรผู้ใช้น้ำร่วมกับเจ้าหน้าที่ชลประทาน มีส่วนร่วมเพื่อการวางแผนการส่งน้ำและการใช้น้ำประจำฤดูกาลให้น้ำเพียงพอให้กับพื้นที่ทำการเกษตรขององค์กรผู้ใช้น้ำ 2) การเข้าร่วมการประชุมกำหนดข้อตกลงการส่งน้ำและการใช้น้ำให้กับพื้นที่ทำการเกษตรขององค์กรผู้ใช้น้ำ โดยคณะกรรมการบริหารการใช้น้ำชลประทาน สมาชิกองค์กรผู้ใช้น้ำร่วมกับเจ้าหน้าที่ชลประทาน มีส่วนร่วมเพื่อจัดการประชุมกำหนดข้อตกลงการส่งน้ำและการใช้น้ำให้น้ำเพียงพอให้กับพื้นที่ทำการเกษตรขององค์กรผู้ใช้น้ำ 3) การแจ้งข้อตกลงการส่งน้ำและการใช้น้ำตามมติที่ประชุม โดยองค์กรผู้ใช้น้ำร่วมกับเจ้าหน้าที่ชลประทาน มีส่วนร่วมเพื่อแจ้งข้อตกลงการส่งน้ำและการใช้น้ำให้กับหัวหน้าองค์กรผู้ใช้น้ำในพื้นที่ทำการเกษตรขององค์กรผู้ใช้น้ำ 4) การซ่อมแซมบำรุงรักษาอาคารชลประทาน การขุดลอกคูคลองส่งน้ำ โดยองค์กรผู้ใช้น้ำร่วมกับเจ้าหน้าที่ชลประทาน มีส่วนร่วมเพื่อดูแลบำรุงรักษาอาคารชลประทานให้มีสภาพพร้อมใช้งานได้ดี เพื่อการส่งน้ำและการใช้น้ำได้สะดวก รวดเร็ว ทัวถึงและเป็นธรรมกับพื้นที่ทำการเกษตรขององค์กรผู้ใช้น้ำ

ระบบการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการชลประทานระหว่างการส่งน้ำ 5) การควบคุมการส่งน้ำและการใช้น้ำจากคลองส่งน้ำสายใหญ่เข้าคลองซอย คลองแยกซอย และคูน้ำ โดยเจ้าหน้าที่ชลประทานควบคุมการส่งน้ำคลองส่งน้ำสายใหญ่ ส่วนองค์กรผู้ใช้น้ำควบคุมการส่งน้ำในคลองซอย มีส่วนร่วมเพื่อควบคุมการส่งน้ำและการใช้น้ำในพื้นที่ทำการเกษตรได้รับน้ำทั่วถึงและเป็นธรรมในพื้นที่ทำการเกษตรขององค์กรผู้ใช้น้ำ 6) การติดตามการส่งน้ำและการใช้น้ำ โดยองค์กรผู้ใช้น้ำร่วมกับเจ้าหน้าที่ชลประทาน มีส่วนร่วมกันเพื่อติดตามการส่งน้ำและการใช้น้ำให้เข้าพื้นที่ทำการเกษตรขององค์กรผู้ใช้น้ำ เพื่อให้มีปริมาณน้ำเพียงพอให้กับพื้นที่ทำการเกษตรและการใช้น้ำอย่างประหยัดรู้คุณค่าของน้ำขององค์กรผู้ใช้น้ำ 7) การเข้าพบปะ การตรวจเยี่ยมและประสานความร่วมมือแลกเปลี่ยนเรียนรู้การมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ

ชลประทาน โดยองค์กรผู้ใช้น้ำร่วมกับเจ้าหน้าที่ชลประทาน มีส่วนร่วมเพื่อสร้างความคุ้นเคยระหว่างเจ้าหน้าที่ชลประทานกับองค์กรผู้ใช้น้ำ 8) การสร้างความเข้มแข็งขององค์กรผู้ใช้น้ำชลประทาน โดยองค์กรผู้ใช้น้ำร่วมกับเจ้าหน้าที่ชลประทาน มีส่วนร่วมเพื่อจัดการศึกษาเรียนรู้ด้านการชลประทาน การสร้างความเข้มแข็งการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการชลประทานให้กับองค์กรผู้ใช้น้ำ

ระบบการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการชลประทานสิ้นสุดการลงน้ำตามฤดูกาลหลังการเก็บเกี่ยว

9) การรายงานข้อมูลผลผลิตและราคาผลผลิตทางการเกษตร ตลอดจนปัญหา อุปสรรค โดยองค์กรผู้ใช้น้ำร่วมกับเจ้าหน้าที่ชลประทาน มีส่วนร่วมเพื่อการเก็บรวบรวมข้อมูล การรายงานผลการดำเนินงาน เพื่อให้เจ้าหน้าที่ชลประทานรวบรวมข้อมูลผลผลิตทางการเกษตรที่ได้รับตามฤดูกาลรายงานไปยังกรมชลประทานและรายงานผลงานให้กับองค์กรผู้ใช้น้ำ 10) การสำรวจความพึงพอใจ และไม่พึงพอใจขององค์กรผู้ใช้น้ำและเจ้าหน้าที่ชลประทาน โดยองค์กรผู้ใช้น้ำร่วมกับเจ้าหน้าที่ มีส่วนร่วมเพื่อความร่วมมือกับหน่วยงานอื่นที่จะมาทำการสำรวจความพึงพอใจและไม่พึงพอใจของเจ้าหน้าที่ชลประทานและองค์กรผู้ใช้น้ำ 11) การประเมินผล การดำเนินการก่อนการส่งน้ำ ระหว่างการส่งน้ำ และการสิ้นสุดการส่งน้ำตามระบบการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการชลประทาน โดยองค์กรผู้ใช้น้ำร่วมกับเจ้าหน้าที่ชลประทาน มีส่วนร่วมกันเพื่อหาแนวทางการแก้ปัญหา อุปสรรค ที่เกิดขึ้นกับการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการชลประทานขององค์กรผู้ใช้น้ำ และ 12) การประเมินผลการดำเนินงานโดยคณะกรรมการจัดการชลประทาน ประกอบด้วยองค์กรผู้ใช้น้ำ เจ้าหน้าที่ชลประทาน ฝ่ายปกครองท้องถิ่น อำเภอ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีส่วนร่วมเพื่อประเมินผลการส่งน้ำและการใช้น้ำ การรายงานผลความก้าวหน้า และแนวทางแก้ไขปัญหา และอุปสรรคของการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการชลประทานพื้นที่ทำการเกษตรขององค์กรผู้ใช้น้ำ

4. วิจัยผลการวิจัย

จากการศึกษาครั้งนี้ พบว่าการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการชลประทาน พบว่าองค์กรผู้ใช้น้ำมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการชลประทานทั้ง 4 ด้านในระดับปานกลาง ซึ่งแสดงให้เห็นว่า องค์กรผู้ใช้น้ำได้เข้ามามีส่วนร่วมซึ่งอาจจะไม่ได้ถือว่าอยู่ในระดับมากเท่าที่ควร แต่ถือว่าได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการปฏิบัติงาน ซึ่งสอดคล้องกับ (นรินทร์ชัย, 2547: 3-4) ซึ่งได้สรุปการมีส่วนร่วมในเรื่องการพัฒนาชนบทไว้ว่า การมีส่วนร่วมคือ การให้ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการตัดสินใจ กระบวนการดำเนินการ และร่วมรับผลประโยชน์จากโครงการพัฒนา รวมถึงการประเมินผลโครงการด้วย และการที่ประชาชนจะมีสิทธิและหน้าที่ที่จะเข้าร่วมในการแก้ไขปัญหาของเขา มีความรับผิดชอบมากขึ้นที่จะสำรวจตรวจสอบความจำเป็นในเรื่องต่างๆ การระดมทรัพยากรท้องถิ่น และเสนอแนวทางแก้ไขใหม่ๆ เช่นเดียวกับการก่อตั้งและดำรงรักษาองค์กรต่างๆ ในท้องถิ่นหรือในชุมชนนั้นๆ

ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการชลประทาน คือ การติดต่อเจ้าหน้าที่ชลประทาน อาจกล่าวได้ว่า ประสบการณ์ด้านการใช้น้ำมีมากขึ้นอาจทำให้ มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการชลประทานการติดต่อเจ้าหน้าที่ชลประทาน ทั้งนี้เพราะการติดต่อเจ้าหน้าที่ชลประทาน จะได้รับข้อมูลข่าวสารความรู้ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการใช้น้ำได้อย่างต่อเนื่อง ซึ่ง

สอดคล้องกับ (อัศวิน, 2544) การติดต่อเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร ทำให้เกษตรกรได้รับรู้รายละเอียดต่างๆ ของโครงการ และส่งผลให้ตัดสินใจเข้าร่วมทำกิจกรรม

ปัญหา อุปสรรค และแนวทางแก้ไขในการบริหารจัดการชลประทาน พบว่า ปัญหาด้านตัวองค์กรผู้ใช้น้ำมีปัญหามากที่สุดเมื่อเทียบกับปัญหาด้านอื่นๆ คือปัญหาการขาดความรู้/การสร้างความรู้/การสร้างความเข้มแข็งในการบริหารจัดการชลประทาน ทั้งนี้เพราะองค์กรผู้ใช้น้ำจะใช้เวลาอยู่ในไร่ทำการเกษตรเป็นส่วนใหญ่ และใช้เวลาอยู่กับอาชีพเสริมของตนเอง ส่วนแนวทางแก้ไขในการบริหารจัดการชลประทาน องค์กรผู้ใช้น้ำเสนอแนะว่า ต้องใช้กระบวนการสร้างความเข้มแข็งให้กับองค์กรผู้ใช้น้ำชลประทานมีความรู้ในการบริหารจัดการชลประทาน ปีละ 2 ครั้ง และปลูกฝังจิตสำนึกให้ตระหนักถึงความสำคัญในการบริหารจัดการชลประทาน

5. สรุปผลการวิจัย

จากกระบวนการพัฒนาการมีส่วนร่วมและการสร้างความเข้มแข็งองค์กรผู้ใช้น้ำในการบริหารจัดการชลประทาน การให้ความรู้ เพื่อให้องค์กรผู้ใช้น้ำได้มีความรู้ มีทักษะในด้านการบริหารจัดการชลประทานเป็นอย่างดี การบริหารจัดการชลประทานที่ผ่านมาพบว่าองค์กรผู้ใช้น้ำมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการน้ำอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งเป็นผลมาจากปัจจัยดังนี้ 1) การสนทนากลุ่มย่อย (focus group discussion) 2) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participation Action Research: PAR) และ 3) กระบวนการพัฒนาการมีส่วนร่วมตามเทคนิค A-I-C (Appreciation Influence Control) และ 3) มี 4 ขั้นตอน 1)การตระหนักและศึกษาปัญหา 2) การวางแผนแก้ปัญหา 3) การดำเนินการแก้ปัญหา และ 4) การประเมินและสรุปผลรวม

สรุปผลการศึกษาวิจัย มี 4 กระบวนการ 1) ใช้การศึกษาและเครื่องมือในการพัฒนาการมีส่วนร่วม 2) ใช้การมีส่วนร่วมขององค์กรผู้ใช้น้ำร่วมกับเจ้าหน้าที่ชลประทาน ในการบริหารจัดการชลประทานซึ่งเป็นโอกาสที่ดีได้แสดงความแนวคิดและการให้ความร่วมมือในการบริหารจัดการชลประทาน เพื่อตอบสนองความต้องการขององค์กรผู้ใช้น้ำ 3) ใช้การสร้างการมีส่วนร่วมขององค์กรผู้ใช้น้ำร่วมกับเจ้าหน้าที่ เพื่อการมีส่วนร่วม ในการตัดสินใจ ในการดำเนินการในการรับผลประโยชน์และการประเมินผล 4) ใช้การมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการชลประทานตามนโยบายของกรมชลประทานเน้นให้องค์กรผู้ใช้น้ำเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการชลประทาน โดยให้ฝ่ายส่งน้ำและบำรุงรักษา ร่วมกับองค์กรผู้ใช้น้ำร่วมกันในการเสนอปัญหา อุปสรรค และแนวทางการแก้ปัญหา ร่วมกันในการตัดสินใจและร่วมในกระบวนการพัฒนาการชลประทานต่อไป

6. กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอขอบคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พหล ศักดิ์เศษทัศน์ ประธานกรรมการที่ปรึกษา รองศาสตราจารย์ ดร.บุญสม วราเอกศิริ รองศาสตราจารย์ ดร.นรินทร์ชัย พัฒนพงศา อาจารย์ ดร.วิรัชศักดิ์ ประกิต และ ว่าที่ร้อยตรี ดร.สุรัชย์ กังวล กรรมการที่ปรึกษา

7. เอกสารอ้างอิง

ทวิวงศ์ ศรีบุรี และเลขาธิการมูลนิธิสิรินาคะเสถียร. 2546. บทบาทของผู้นำท้องถิ่นในการจัดการน้ำ. สืบค้นจาก <http://www.nidambe11.net/> [13 มิถุนายน 2546]

ธีระพงษ์ แก้วหาญ. 2543. กระบวนการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง. ขอนแก่น: คลังนาวิทยา.

นรินทร์ชัย พัฒนพงศา. 2547. การมีส่วนร่วมหลักการพื้นฐานเทคนิคและกรณีตัวอย่าง. เชียงใหม่:

คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ปราโมทย์ ไม่กล้า. 2550. การบริหารจัดการทรัพยากรแบบบูรณาการอย่างยั่งยืน (เอกสารโรเนียว). กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. 2546. ระเบียบวิธีการวิจัยทางสังคมศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: เพ็ญฟ้า พรินต์.

อัศวิน ศรีภักดี. 2544. “กระบวนการตัดสินใจของเกษตรกรต่อการเข้าร่วมโครงการเกษตรยังชีพ อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่”. การค้นคว้าแบบอิสระ ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (เกษตรศาสตร์) สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตร บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.